ԵՐԿՐԱՊԱԳՈՒԵՑ

ՀԱՆԴԷՍ ՏԱՍՆՕՐԵԱՅ

Բ· ՏԱՐՈՒ Ա· ՇՐՋԱՆ

Երկրագունեան տասն օրը անգամ մը սիրոյ հրատարակիչ ։
Տարեկան գինն է 3 արծաթ ժէնթա կանխիկ ։

Վեցամսեայն 2 և եռամսեայն 1 արծաթ ժէնթա ։
3 Ա. միսը մէկ չորեան կը համարուի ։
Առաքելութիւնք Մարիա 1 ին կը սիրեն ։

Թիւ 5 — 1871 — ՅՈՒՆԻՍ 20

Ս. ՋԳՍՏԻՆ

ՍՔԱՄԱՆԱԳՐՈՒԹԻԱՆ ՎԵՐԱԶՆՆՈՒԹԵԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ

ԺԴ· ՆԻՍՏ

Տ· Ելեմիա Եպիսկոպոս, Տ· Ա. Սիրոսիան Վարդապետ, Ոսկան Էֆֆենտի, Թաղ· Մատակարարութիւն ։

Գիտայ 52 տարի յօդուածին վրայ մանաւանդ դիտողութիւններ ըրին բերանոյն և գրաւոր· Ոտանաւան Էֆէնտին միայն ալ՝ իրեւ տեղեկութիւն բազմաթիւ տուաւ ։ (էջք 207, 8, 9,)

Փոխանորդեան Սուրբ· Էֆէնտի քանի մը երեսփոխանոց խորհրդակցութեամբ նոր ծրագիր մը ներկայացուց ։ Ա. Ոսկանեան Էֆէնտի այս առիթս տալս կը խօսի· « Երբ Ժողովին ծրագիր մը կը ներկայանայ, անոր վրայ երկու կերպ վիճաբանութիւն կըլլայ· մէկ մը ընդհ· կերպով ծրագրին օգտ, սկզբանց, և ընթացքի վրայ, մէկ մ'ալ մանաւանդ կերպով անոր մանաւանդ յօդուածոց վրայ ։ Սկիզբն դժուարագոյն այն կերպով բանաձեւեալ որ միշտ արգելքի մը պատճառ· քանի անգամ որ մանաւանդ վիճաբանութիւն ունի Ժողովը, առիթն ընդհանուր վիճաբանութիւն մը երեւան գալ, լինչպէս որ հիմա Ժողովը թաղ· մասնակարարութեան գլուխը կը քննէ, և ուրիշ մը՝ նոր ծրագիր մը կը բերէ· Ժողովը վստահութեամբ չէ ուզեր ծրա-

գրին ընդհ. վիճաբանութեանը մանել, և մանաւորին անցեր է։ Երեմիա Սրապեանին ըրած դիտողութիւնը մանաւոր է, իսկ Փափազեան Հիքնեանինը ընդհ. վիճաբանութեան կը վերաբերի։ Միանգամ ընդ միշտ պիտի ըսեմ որ վիճաբանութիւնը մանաւոր յօդուածոց վրայ է, և անկէ դուրս դիտողութիւն չեմ կրնար ընդունիլ։» (ՀՀ 209, 10)։

Ատենապետ Հիքնեանի բացատրութեանց մէջ դիտելու ոչ-ժամի կէտերն են.

Առաջին

Ինչ համոզուած է թէ «(վերաբերութիւնը) գժտարարար այն կերպով բռնըվեցաւ որ միշտ ալգելրի մը սիրտ գտնենք. չանի անգամ որ մանաւոր վիճաբանութեան մը սկսի ժողովը, տակէն ընդհ. վիճաբանութիւն երևան պիտի գնէ...» Եթէ այդպէս է, ապա ուրեմն ինչո՞ւ համար ժամանակին չբաւարանեց իրեն որ ժողովը այդ սխալ և զզուելի կարգադրութեան չդառնար, — և ոչ միայն չբաւարանեց, այլ և ըսաւարանել ուզողներուն ալ արգելք եղաւ. Դիւանը ինք գժտիլով սխալ ճամբա առաջնորդեց, հիմա ալ ելեր մէկ կողմէն «բրեւնան ճամբանիդ սխալ է» կըսէ, միւս կողմէն դարձեալ արգելք կըլլայ իրեն դիրքը օրինաւոր ճամբու մէջ մտնելուն։

Երկրորդ

Ատենապետ Հիքնեան կըսէ թէ «ժողովը վատահութեամբ չէ ուզեր Թագրին ընդհ. վիճաբանութեանը մտնել։»

Այս կարծիքն ալ չատ սխալ է և չենք գիտեր թէ Դիւանը ո՞ր տատեադրութեան մէջ գտեր է զայն։ Վերջերդ նիստի տատեադրութենէն և Յանձնախմբի վերջաբան տառջարկութիւններէն կը տեսնենք որ վերաբերութիւնը թաղական մատակարարութեան գլխէն սկսուելուն տարաձայնութենէ ծրագրին վրայ ժողովոյ ունեցած կարծեցեալ վատահութիւնը չէ, այլ ահա՝ ինչ է։

Տեղեկագիրը կտառջարկէ որ թաղական մատակարարութեան դէմքով՝ իբր տոիպողական իրաւիլ ամենէն առաջ ընդունի ժողովը և հիմնուելնէ տարաձայնութիւն տայ վարչութեան որ վերաքննութեան սկս գործադրէ զայն, որովհետև թաղական մատակարարութեան գործադրութիւնը, ըստ Տեղեկագրին, ամենևին Բ. Դիւանը ուշադրութիւնը չեն կրնար գրաւել։ (Տես Տեղեկագիր ՀՀ 21)։ Ժողովը կարծեցած թէ իրաւ տառնոյ Սահմանադրութեան վերաքննութեան տատրաստութիւնը տարտաքնել պիտի կարենայ այդ գործը գործադրել՝ որուշեց (Զ. նիստ տատեադրութեան մէջ այս մասին եղած խօսքերը տտոյգ ննիատրելով) որ վերաքննութիւնը անկէ սկսի։ Սակայն Զ. նիստին մէջ Դիւանը բոլոր ի բոյ հասկցուց թէ օրինք մը տառնոյ Բ. Դիւանէն վատերանալը չի կրնար գործադրել. Ժողովն ալ այն տատեն հասկցաւ թէ վերաքննութիւնը սկզբնէն ալ սկսի միանգամ բան է, վասն զի վերաքննութեան տատրաստէլն և Բ. Դիւանէն վատերանալն տառաջ չի պիտի կարենայ գործադրել, և հատկացաւ միանգամայն թէ՝ որ խնդրոյ համար որ Դիւանը իրմէ քանի տատեր է նէ՝ վիճաբանութեան ննիատրկուածը նոյն խնդիրը չէ։

Ի՞նչպէս մեկնենք Դիւանի այս տառաջադէմ ընթացքը։ Այսր պատասխանը՝ տրդարութեամբ խօսելով, Ատենապետ Հիքնեանի ԻԱ. նիստի տատենադրութեան խմբագրութեան մասին ըրած պիտողութեանը (1) մէջ վինաւելու է։ Ընդերցո՛ղ։

(1) Երկրանտի առաջին թուղթ մէջ Սահմանադրութեան վերաքննութեան վրայ խօսելով՝ Ատենապետ Հիքնեանի մէկ քանացատրութիւնը մէջ բերեր էինք որ է. «որոշում մը թէև սխալ, թէ և քերի, պէտք է անդառնալի մնայ»։ Զգինք յիշեր թէ Ատենապետ Հիքնեան ԻԱ. նիստին մէջ

Ցետոյ Փափազեան Ս. Կիչնոյի կը պնդէ թէ իր ըրած առաջարկութիւնն խնդրոյ կարգին հանձայն է. Ս. Նաւասարդ Կիչնոյին ալ կըսէ թէ «թէ որ ժողովը . . . մանաւանդ վիճաբանութիւնը մէկ կողմ թողու, այն ատեն կրնանք ձեր ծրագիրը մոխիկ ընել, ընդհ. վիճաբանութեան կերպը ընդհանուր ըլլալով։»

Հոս ալ դիտելու արժանի կէտը առ է որ Փափազեան Կիչնոյին առաջարկած վերաքննութեան «մանաւանդ»ը Ս. Նաւասարդեան Կիչնոյին «բնդհանուր վիճաբանութեան կերպ կը թուի»։ Ընդ որում կրնար ըմբռնել թէ վերաքննութիւնը Սահմանադրութեան մանաւանդ մէկ գլխէն սկսելը՝ ինչպէս կրնայ ընդհ. վիճաբանութիւն հանդիսանալ։ Փափազեան Կիչնոյի իրաւունք ունի ըսելու թէ իր առաջարկութիւնը խնդրէն դուրս չէ բնաւ, և յիրաւի Տեղեկագրի վերլուծման առաջարկութիւնը, որ ընդունուած կհնիմպուլի Դիւանին կողմէն, այդ էր։

Քիւրքճիպաշեան Բ. Կիչնոյին Ս. Նաւասարդեան Կիչնոյին այս Փափազեան Կիչնոյին առաջարկութիւնը ժողովոյ որոշման դէմ կը կարծէ, բայց անմիջապէս ետք Ս. Նաւասարդեան Կիչնոյին յանկարծ Փափազեան Կիչնոյի կողմը կանցնի ըսելով՝ թէ «իմ ցուցած ընդհայծիս ալ Փափազեան Կ. իրաւունք ունի իր ծրագիրը . . . կարդալու. ժողովը երբ ծրագիրը մերժէ, այն ատեն կսկսի պրպէն ներկայացնել (Յանձնախմբի) ծրագրին յօդուածոց քննութեանը անցնիլ. իսկ երբ ընդունի, այն ատեն կսկսի Փափազեան Կիչնոյի ցուցած ընդհայծին հետևելով վերաքննութիւն ընել։» Զարմանալի՛ հակասութիւն. եթէ իր ցուցած ընդհայծը ժողովոյ (ենթադրական) որոշման հանձայն է (և է), ինչո՞ւ ատ՛ ատաջ Փափազեան Կ. իր առաջարկութիւնը մերժեց։ Նոյնպէս Տ. Կիչնոյին ալ կարծելով նոյնպէս թէ Փափազեան Կ. իրածը նոր առաջարկութիւն է, կըսէ. «իսկ Սահմանադրութեան ծրագրին վերաքննութեան երանելին գալով՝ իմ կարծիքս այն է թէ մինչև որ քննութեան ենթարկուած գլխոյն ամբողջութեանը վրայ ընդհ. վիճաբանութիւն չկայ, անկարելի է մանաւանդ մասերը նախատրամութեան առնել։ Ուստի կարծեմ որ Փափազեան Կ. ի նոյն գլխի վրայ ըրած ծրագիրը կարդայուի, և այնուհետև ժողովը սկսի մանաւանդ յօդուածոց քննութեան։» Ս. Նաւասարդեան Կիչնոյին ալ դարձեալ նոյն առաջարկութիւնը կը կրկնէ։

Յարութեանեան

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ

ԵՐԵՔԻ ԱՒՐՈՒԿԸ

[Տես բիւ 4]

Ջօրականը

Ս. յսալէս ուրեմն, խնդճ թշուառ, հոգեյ և մարմնոյ բոլոր ցաւերը միանգամայն կը կրես։

Ուրուկը

Հաւատացէք որ վերջիններըը աւտւել գառն չեն։

Ջօրականը

Երբեմն զբեղ հանդարտ կը ձգեն ուրեմն։

Ուրուկը

Ս. ինչ ամէս լաւանին հետ կուգիցան.

Նախընթաց նիստատեղագրութեան պէտ դիտողութիւն է ըսելը թէ անպատեհ չէ ցոյց բառերը ինք չէ ըսեր, այլ ըսեր է ի աւելի լաւ է գործ. ծագումի քան թէ չարաբաստիկ վոխրոխմեան ենթարկուին։ Ուստի այդ մասին մեր ըրած խորհրդատութեան մէջ ալ անպատեհ չէ ցոյց բառերուն տեղ ատոնք դնելու է։

ու կը պակսին յաւերս։ Երբ կսկսին երևան ելլել խիստ սուղի զգալի են. իսկ յետոյ հիւանդութեան ուժը կերթայ. այն ժամանակ մորթս կը չորնայ և կպչիտակի և գրեթէ ամենևին յաւ չեմ զգար. բայց միշտ տանելի կըլլային, յաւերս, եթէ միանգամայն անտանելի քնհատութիւն մը ևս չբերէին վրաս։

Ջօրականը

Ի՞նչպէս, քո՞ւնը անդամ քենէ կը փախչի։

Պուռկը

Ո՛հ, Պարոն, քնհատութիւնը, այն սոսկալի քնհատութիւնը. անկարելի է երևակայել դժբաղդի մը անցուցած դիշերը որ քունը իր աչքերը մինչև լոյս չեն գոցած, մանաւանդ երբ մրտքին մէջ ներկայ է իր սոսկալի վիճակը և անյոյս ապագան։ Ոչ, ամենևին մարդիկ չեն կարող զայն մտկարերել. դիշերը քանի կը յաւելլանայ՝ անհանդստութիւնն այնչափ կաւելնայ և լուսոյ դէմ յոդմունքս այնչափ կը սաստկանայ որ ինչ ըլլալս չեմ գիտեր. մտածմունքներս իրար կը խառնուին և սարսռելու զգայմունքներ կունենամ, որ միայն այս տխուր վարկեանները մէջ կը հանդիպին ինձ. մկյմը կարծես թէ անդխադրելի ոյժ մը գլխս խորունկ խորխորատի մը մէջ կը քաշէ, մէյմիալ սևագոյն նշանաներ կերևնան աչքերուս, բայց երբ զանոնք պիտակու կը պատրաստուիմ՝ կայծակի արագութեամբ իրար կը խառնուին և ինձ մտանեալով կը սեծնան և լեռներ կը դառնան որ իրենց ծանրութեանը տակ կը ճնշեն իս։ Ուրիշ անգամներ ալ գետնէն անկեր կելլեն իմ բոլոր տիքս որ ալիքներու նման կուգենան և իս իրենց մէջ ընկղմելու կսպառնան. երբ այդ ցնորքներէս ազատելու հնարը կը գտնեմ անկողնէս ելնել։ ինքզինքըս անտեսանելի կապերով կաշկանդուած կզգամ, որը ուժերս կը սկսրա-ցընեն։ Կարելի է կարծես թէ ատոնք երազ են, բայց ոչ, կատարեալ արթնուն եմ. անդադար վիճակներ կը տեսնեմ, որ այնպիսի սոսկում կը պատճառեն որ իմ բոլոր վիշտերէս ա-ւելի անտանելի են։

Ջօրականը

Կարելի է որ քնհատութիւնը վրադ տենդ բերելով՝ քեզի արթուն վիճակիդ մէջ ցնորք կը պատճառէ։

Պուռկը

Կը կարծէ՞ք որ տանը տենդէ յա-ռաջ եկած ըլլան. ո՛հ, երանի թէ իրաւ ըլլար, կը վախնայի վինչև հինգ որ չըլլայ թէ խենդութեան սկզբնա-տրութիւն մը ըլլան և կը խոստովա-նիմ որ չատ անհանգիստ կըլլայի. Ա.տուած տայ որ իրօք տենդէ առաջ եկած ըլլային։

Ջօրականը

Շատ կը խանդաղատիմ վրադ. մի-րաւ երբէք չպիտի կարենայի երևա-կայել քու ունեցած վիճակդ, այսու ամենայնիվ քրոջդ դղջմութեանը սեպհ էին անշուշտ քու տրտմութիւն-ներդ։

Պուռկը

Ա.տուած իմը միայն գիտէ ինչ կտրանցուցի քրոջս մահուամբը։ Բայց չե՞ս վախնար իմ քովս այսչափ մո-տենալուդ. ահա հոս այս քրոջին վրայ նստէ, և ես ալ տերևներուն ետևը կը կենամ, այսպէս իրարու հետ կը խօսակցինք առանց մէկզմէկ տեսնելու։

Ջօրականը

Ինչո՞ւ համար. ոչ, չեմ ուզեր որ ինձ հետանաս. իմ քովս նստէ՝ այս-պէս խօսելով ճամբորդը առանց դիպ-ւոյ ձեռքը երկնցուցի որ ուրուկին ձեռ-քը բռնէ, բայց նա մէկէն ետ քաշեց ձեռքը։

Պուռկը

Ա.ներկեմ, ձե՞ռքս պիտի բռնես։

Ջօրականը

Իրաւ որ զանկ բոլոր սրտովս պիտի

սեղմէի ։

Ալուկը

Աչքերուս առջեւ մէկ ուրուական մը անգամ ալ յայտնուեցաւ ինձ, իմ ձեռքս երկչոտ մարդ մը չէ սեղմած ։

Ջօրականը

Ի՞նչպէս, քրոջմէդ ի զատ մէկու մը հետ յարաբերութիւն չունեցա՞ր, և ոչ մէկը գտնուեցաւ որ զքեզ սիրէ ։

Ալուկը

Բարեբաղդաբար ինձ նմանող ուրիշ մըն ալ չկար երկրիս վրայ ։

Ջօրականը

Յիրաւի տարաբախտ կը բերես վրաս ։

Ալուկը

Ներէ ինձ, բարեսէր օտարական, կը հաւատաս անշուշտ որ թշուառները միշտ իրենց տառապանացը վրայ խօսելու կը փափաքին ։

Ջօրականը

Խօսէ, խօսէ, տեսութեան արժանի մարդ, ըսէ ինծի թէ ինչպէս քոյրդ ողջութեան առենը քու վիշտերդ կը թեթեւցնէր ։

Ալուկը

Ինձ համար նա վերջին կապն էր որ իս մարդկային տեսիլին հետ կը միացընէր. բայց Աստուած ուզեց այն ալ փակել և պիտ բոլորովին մինակ թողուլ աշխարհիս վրայ. իմ քրոջս հոգին արժանի էր երկինք վերանալու. և իր օրհնութիւնը պիտ կը թալէրէր յաւուհաւատութեան մէջ չընկղմելէ՝ մինչդեռ հիմայ երբեմն կը պատահի ։ Բայց մի կարծեր որ այն իմ հանկըցած անուշ մտերմութեանը մէջ կապրէինք, որ երկու թշուառներ իրարու հետ միանայնելու էր։ մեր հիւանդութեան տարբեր վիճակը կը զրկէր զմեզ այդ միխիթարութենէն. մինչև անգամ երբ Աստուած փառաբանելու համար իրար կը մօտենայինք, կը չանայինք որ մէկզմէկ չտեսնեմք, վախնալով որ չըլլայ թէ մեր յաւերան երեսքը մեր խոհմունքը չխոթէ. մեր հայեացքը դէպ ի երկինք միայն կը միանային ։ Աղօթքն վերջը, քոյրս ընդհանրապէս կամ իր սենեակը կը քաշուէր կամ թէ ընկուզենիներուն տակ, որ պարտեզին ծայրն են, և ահա այսպէս միշտ իրարմէ հեռու կապրէինք ։

Ջօրականը

Բայց ինչո՞ւ այսպիսի խիստ բրոնատութիւն մը կը դնէիք դուք ձեզի ։

Ալուկը

Երբ քոյրս սէր բռնուեցաւ այն տարիխիկ հիւանդութենէն որուն բոլոր ընտանեքս զոհ եղած էր, անի ալ բերին իմ քովս բնակելուս Երբէք իրար տեսած չէինք. քոյրս դիս առաջին անգամ տեսած ժամանակը՝ անպատմելի սոսկում մը զգաց. վախնալով որ չըլլայ թէ դինքը վտանգեմ, և վախնալով մանաւանդ որ իր հիւանդութիւնը աւելնալու սովթ չտամ իրեն մօտենալովս, այսպիսի տխուր կեանք մը վարելու ստիպուած էի ։ Աստիպէ ամբողջ միայն սիրտը բռնած էր. և դեռ կը յուսայի որ օր մը դինքը առողջ պիտի կարենամ տեսնել ։ Կը տեսնե՞ս այս հիւսուածքին ճայտորդը որ երեսէ ձգած եմ, ժամանակաւոր խոտերով ցանկապատ մը եղած էր, որուն չատ հոգ կը տանէի և որով պարտէզը երկուքի կը բաժնուէր ։ Ատոր երկու կողմը փոքրիկ ճանապարհ թողած էի, ուր կը պտըտէինք և կը խօսակցէինք՝ առանց մէկզմէկ տեսնելու և իրարու քով մօտենալու ։

Ջօրականը

Կարծես թէ երկինք կախարժէր քունաւորել նաև ձեզ բաժին ընկած այդ տխուր զուարճութիւնները ։

Յարունակի

ՔՆՆԱԴԱՏԱԿԱՆ

« ՔԷՔԹԷՊԼԷՐ (1) »

Մանզում իր « Մէքթէպլէր » վերնագրով յօդուածին մէջ Սզդ. Դպրոցայ անրարեկարգութեան չորս գլխաւոր պատճառ կը գտնայ, որոց առաջինն է, կըսէ, « որ սկզբունքին համ եղանակին օգտակար ըլլալը չը գիտցուիր : » Իրաւ է որ գործ մը կարգադրելու համար միջոց մը որոշելու է ; և այն միջոցը, որ էն կատարեալ՝ էն օգտակարն է. հետևապէս դպրոցներն ալ առաջադրելու համար այնպիսի միջոց մը ընտրելու է, որ այդ նպատակին հասցնէ : Սակայն եթէ մորը ինչ խորհելու ըլլանք, սի հանրինանք անմիջապէս թէ գործի մը բարեկարգութեան միջոցը ընտրելէ առաջ ուրիշ բան մը ունինք ընելիք, և մինչև որ անն չընենք՝ միջոց ընտրելը ոչ միայն անօգուտ է, այլ և նորանոր սխալմանց և ժամանակի կորստեան պատճառ կրլլայ, որուն դէմ Մանզուէ լինք կը բաղձէ : Մի՛ջոց ընտրելէ առաջ բան մը ունինք ընելիք ըսի, և այդ բանն է — գործին նպատակը, այսինքն ազդ. դպրոցայ նպատակը որոշել : Եթէ ոչ ամբողջ ժողովուրդը՝ գէթ ժողովրդեան դատաիարակ կոչեցեալները նախ և առաջ պարզ կերպով ըմբռնել և որոշել ազդ. վարժարանաց նպատակը, որպէս զի այնուհետև կարենան այդ նպատակին յարմար միջոց մը գտնել. ամէն բանի մէջ առաջ նպատակը որոշուելու և ետքը միջոցը փընտրտուելու է, որ անվերջ սխալմանց ներսե մէջ չկորսրնար : Փափաքելի է իմանալ թէ ազդ. դպրոցայ, այսինքն ազդ. դատաիարակութեան նը պատակը ինչ է ըստ Մանզուէի : Եթէ Մանզուէ այս կէտը պարզէ, այն ատեն պիտի հասկանայ անշուշտ թէ ազդ. դպրոցայ անրարեկարգութեան էն գլխաւոր, այսինքն բոլոր իր յիշած պատճառներուն պատճառը ազդ. դատաիարակութեան նպատակին և գաղափարին անորոշութիւնն է :

Ազդ. դպրոցայ նպատակին անորոշութենէն առաջ կուգայ Մանզուէի մէջ բերած երկրորդ պատճառը, որ է « պիտանի դաստուրայ յոյժ սակաւաթիւ ըլլալը » : Եթէ դպրոցայ նպատակը որոշուած ըլլար, ժողովուրդը կամ գէթ ժողովրդեան զբաղցած մասը հասկցած կրլլար թէ իր ունեցած դաստուրներովը (1) այդ նպատակին հասնելը անկարելի է, ուստի և դաստուրներ պատրաստելու հոգ տարած կրլլար :

Մինչև յայժմ « Ազգին յառաջադիմութեանը և վերակենդանութեանը համար դպրոցներ պէտք են, դաստիարակութիւն պէտք է » չատ բառեցաւ և կըսուի : Ազգը ոչ այնչափ մեր քարոզներէն որչափ որ իրական կանոնքն անողոքելի պահանջմունքներէն ստիպուած ու համոզուած սկսաւ դպրոցներ բանալ : բայց այդ պահանջմունքները գոհացնելու չափ արդիւնք չեն տար իր բացած դպրոցները և իրենց այս վիճակին մէջ երբէք ալ չեն կարող տալ : Ազգը իր դպրոցայ անյաջողութեան պատճառը չէ հասկցած տակաւին. ամէն մտածող անհատի պարտքն է բացատրել իրեն զայն, և իր նշանաբանը փոխանակ « դպրոցներ պէտք են » ը ընելու՝ « դաստիարակներ պէտք են » ը ընել, որպէս զի Ազգը հասկնայ վերջապէս թէ « դպրոցներ, դաստիարակող թիւն, լուսաւորութիւն » ևայլն, ատոնք ամէնն ալ աննշան և իրական արժէք չունեցող բաներ են և չեն կարող դիմերը քաղաքակրթութեան և կատարելագործման ասպագայի մը առաջ

(1) Տես Մանզուէի թ. 1603 :

(1) Քննադատութեան նպատակը այնչափ չէ հասկցուած մեր մէջ որ իրեր մեկնութիւններու և թշնամանաց տեղի չտալու համար կը պարտաւորիս յիշել թէ Բացառութիւն են :

նորդել մինչև որ դաստիարակներ պատրաստելու վոյճ չառնի բոլոր իւր նիւթական և բարոյական ոյժը ի գործ դնելով (1)։

Երրորդ պատճառն է (Գպրոցոյ անքաւելիպարտութեան) «գպրոց կառավարելու կարող անձանց սակաւաւորութիւնը» կրսէ Մանդուէլ։ Եւ իրաւունք ունի. գպրոց կառավարելը ամէն մարդու գործ չէ, գպրոց կառավարելու համար մարդ մը գաստիարակութիւնը իրեն մասնաւոր զբաղմունք ըրած ըլլալու է. մէկը կըրնայ նշանաւոր արհեստաւոր, վաճառական, դիւանական, հասյն ըլլալ. բայց գպրոց կառավարելու վրայ բնաւ գաղափար չունենալ։ Այս այսպէս ըլլա-

(1) Երեք տարիէն ի վեր դէմերնիս եղողին այս մեծ կենսական խնդրոյն վրայ խօսքեր կընենք. մեծ՝ վարդի, հոգևորականի՝ ուշադրակոնդի, վերջապէս նոյն իսկ ամենուս սիրելի Հայրիկին, որ ինքն ալ համոզուած է խընդրոյն կարևորութեանը և չատ անգամ խոստացած անոր իրագործութեանը ձեռնամուխ ըլլալու. գիտենք որ մէկէ աւելի ուրիշներ ալ վարժապետներ պատրաստելու առաջարկութիւններ ըրած են, բայց և այ մէկ հոդիէ մը տակաւին արդիւնք մը տեսնուած է։ Այսէ երկու տարի առաջ, Սահմանադրութեան Թ. երորդ Տարեդարձին օրը կուգինք այդ գործին սկզբնաւորութիւն մ՚ընել, բայց կոմիտասի պատգամներ պիտի գալ եղան։ Ի յիշատակ այս Տարեդարձին յայտարարութիւն մը ըրինք Երկրագնահս մէջ նոյն նպատակաւ, բայց փունջին պատ, որ այս պարագային մէջ հանդչեաւ իր պարտքը, մեր Աղդային Թերթերէն և ոչ մէկը հրատարակեց զայն կամ անոր վրայ խօսք մը ըրաւ. երեք թէ անձնական վէճերու և դատերու պաշտպանութեան զբաղած ըլլալով մեր անգիտ ձեռնարկութեանը համար ժամանակ և տեղ զտնել չուզեցին...

լը ուրիշ տպագիր հասկցած են, և ասոր համար է որ դաստիարակներ պատրաստելու մեծ վոյճ կը տանին, և անոնց մէջ մեզի պէս առաւել կանուխ եղողը դաստիարակութեան գլուխ չանցնիր յանպատրաստից։

Մանդուէլի մէջ բերած երեք գրկխաւոր պատճառը քննելով՝ տեսանք որ առաջինը (որ եղանակին օգտակար ըլլալը չգիտցուիլը) գպրոցոյ նպատակին անորոշութեան հետևանքն է, երրորդն ալ (գպրոց կառավարելու կարող անձանց սակաւաւորութիւնը) ինք իրեն զատ պատճառ մը չէ, այլ երկրորդին հետևանքը, որովհետև դաստիարակներ չունենալնուս համար է որ գպրոց կառավարողներ ալ չունինք, որովհետև Գպրոցասիրութիւն կամ գպրոցական կառավարութիւնն ալ մանկավարժական ուսմանց ճիւղերէն մէկն է որ ուսմամբ կատարուի։

Այժմ քննենք չորրորդ պատճառը, որ է ըսել Մանդուէլի «ժողովրդեան գպրոց գպրոցի համար ծախք ընելու տակաւին վարժած չըլլալը». ճշմարիտ է որ մեր ժողովուրդը գաստիարակութեան համար մեծ ծախքեր ընելու չէ վարժած տակաւին. բայց անուրանալի է նոյնպէս որ իր ըրած ծախքերուն հաւասար արդիւնք չէ տեսած ցարդ։ Ժողովրդին տարիներով իրարայրդ գպրոց կը հիմնէ, չատ մը հանդիսաւոր քննութիւններ և պարգևատրութեան հանդէսներ կը վայելէ մեծաւ հրճուանօք, բայց վերջ ի վերոյ իր ընտանեկան և ընկերական կեանքին մէջ գէպ ի լուն զգալի փոփոխութիւն մը չտեսնելով՝ կը շուարի կը մնայ, ինչ ընելը չգիտեր, կարծէ գաստիարակութեան կամ կրթութեան օգտակարութեանը վրայ տարակուսի, ոտի կը քաշուի որ այդ անօգուտ բանին համար որչափ կարելի է քիչ ծախք ընէ։ Ո՞վ է յանցաւորը։ — Ընդհանրապէս խօսելով ժողովրդեան տգիտութիւնը. բայց վերնայական գաղափարները անբմբռնելի են ժողովրդեան մէ-

ծագին մասին մինչև որ փորագրոյն գալարագեալ մասը դանակը դպծագրու-թեան չդպանին մէջ չի դնէ և իւղական արդեամբը չհամոզէ զմղղուբդը։ Ծո-ղովրդեան դատախազակ կոչհականները ընդհանրապէս իրենք տակաւին չեն հասած մուտաւոր գործագրման այդ ա-տիճանին. իրենք ալ տակաւին կըր-թութիւն ընելով ստանալու չինեն, ճաւ խօսիլ, հանդէսներ ընել կը կար-ծեն և ժողովրդին ալ նոյն դաղափա-րը կուտան, և չեն մտածեր թէ կեան-քը մենք միայն երգիչներ և ճուտ-խօսներ չպահանջեր։ Այժմ կը տես-նենք թէ կրմութեան նկատմամբ գաղափարները փոխուելուն չը կրնչ-են, և այլ տակէ եղրը իրաւունք չունինք ընելու թէ մեր ազ-դը տիրացու ազգ է, և թէ մեր դըպ-րոցներն միայն տիրացուներ կը պատ-րաստեն, որովհետև հիմա մեր դպրոց-ներդը ոչ այնչափ տիրացուներ, որ-չափ որ երգիչներ, ճաւախօսներ և խմաստակներ կը պատրաստեն։ Բայց այսու ամենայնիւ գիտնալու է թէ այս փոխոխութիւնը տեղի յառաջադիմու-թեան նշան է՝ քան թէ յետադիմու-թեան, վասն զի տեղի ունի իւ-մաստակին խմաստուն լինել օր մը՝ քան թէ տիրացուին (1), ուստի պէտք է պղ օրը վերջացուելու, որպէս զի եր-կար տանէն խմաստակ միասլ՝ նորէն տիրացուական ժամանակներուն չը դառնանք։ Այդ ամենուն ալ պարտքն է ուրեմն աշխատիլ որ ժողովուր-դը դատախազութեան համար տեղի տակ տալը վարժի. բայց այդ նպատակին հասնելու համար նայելու է որ «գոչ եամար իրէն կիօզ չըգարմա-յլըմ» պատճառն վոխանակ թիւր և անտաի միջոցներով ժողովուրդը վեղծ-ման տանելու, հնչմարտ դատախա-զութեան արդիւնքով համոզելու աշխատինք զանի, որպէս զի դատախա-զութեան անարդ նպատակն ու գա-գափարը երթալով որոշուի և պարզուի ժողովրդեան համար։

Մանաւանդ գպրոցայ անբաւական-դութեան վրայ խօսելէ ետք՝ դուք կը յայտնէք թէ մեր մէջ տգիտութ և հա-րուստ տղաքը մէկտեղ կրթելուս սկզբ-բունքը ընդունուած ըլլալուն, ժողովուր-դը ձրի վարժարաններու տակրած է, և թէ տգիտ տղայոց պատճառու հա-րուստ տղաք ալ ճահիլ մնալը տեսել-ուած են։

Ընդունինք թէ ճիշդ. դպրոցները ժողովուրդը ձրի կրթութեան վարժե-ցուցած բլլան. բայց ինչպէս կըլլայ որ հարուստ տղայոց ճահիլ մնալուն պատ-ճառը տգիտ տղաք կրլլան — չենք կարող հասկնալ։ Մանաւանդ հարուստ տղաքը ճահիլ մնալու վտանգէն տղա-տելու համար խորհուրդ կուտայ որ տ-մէն տեղ մասնաւոր տգետ դպրոցներ բացուին, և մանդամանդ կը յայտնէք թէ քանի մը վարժապետ այդպէս պիտի դիտատրէ թիւն մ'ունին։ Կը տիսի վախճանիք որ ամէն մասնաւոր աշխա-տութիւն, եթէ խորհրդական չէ, իր վարձատրութիւնը ստանայ. կը վախճանիք որ հարուստ տը-ղաքը տգիտ տղայոց պատճառու ճա-հիլ չի մնան, բայց կը վախճանիք նաև որ տգիտ տղաքն ալ հարուստ տղա-յոց պատճառու ճահիլ կամ քնաս կըր-թութենէ զուրկ չի մնան։ Մանաւանդ թէև հարուստ տղայոց տգիտ տղաքներուն պատճառու ճահիլ մնալը վատաբերով չէ հաստատած, բայց մենք վատաբերով

(1). Տիրացու բառը երկու նշանա-կութեամբ կը գործածուի մեր մէջ ա-ղօթաբար. նախ տիրացու կը նշանակէ եկեղեցւոյ մէջ դպրութիւն կամ երգեցողութիւն ընող. երկրորդ՝ մարդ մը որ Սարմնակ և Նարե-կէ դուռ բան մը կարդացած չէ, (մ հարիւր առնոյ հասկնալու) ամէն խնդրոյ լուծուծումը անոնց մէջ կը գտնուի. և թէև խորին ուսումն թեան և նոխապաշարմանց մէջ կը գտնուի, բայց խնդիրները խմաստուն և գիտնա-կան կը կոչէ։

հաստատանը թէ չատ անգամ ապրատ տղաքը հարստահարուն պատճառաւ կրթութենէ զրկի կը մնան։ Քաղ. զպրոցներ կան, ուր տղաքոց տղոց կրթութեանը համար յատկացած տուրկերը հարուստ տղաք կը կրթուին։ Այս՝ ինչպէս։ Քաղ. զպրոց մը 150 աշակերտ կունենայ, յորոց միայն 40-50 ը ձրի ընդունուած կըլլան՝ թուական վճարելու անկարող ըլլալով։ Այլ 40-50 աշակերտին համար քաղ. սընտուկին վարժապետին կը տուի տարին 2000 դրուշ. զպրոցին տնտեսական ծախքն է 3000 դրուշ. մնացեալ 1000 դրուշը 100 տղէն գոյացած տնտեսականոցը կը գոյուի, և այն չատ դժուարաւ։ Եթէ այդ 100 տնտեսական վճարող աշակերտները չըլլային, որք տղաքոց տղոց համար եկեղեցւոյն տուած ընծրկին չնարհիւը ոչինչ տնտեսական մը ընդունուած են, քաղին բոլոր տղաքոց տղոց զպրոց ընդունուած կըլլային։ Մեզ կրնան տարակել թէ եկեղեցիին տուած տուկն ալ չէ՞ որ հարուստներուն տուած ողորմութենէն գոյացած է։ Այո՛, ենթադրենք թէ այս ընծրկին մեծ մասը հարուստներուն քսակէն ելած ըլլայ. բայց եկեղեցւոյն գանձանակը մանելէն ետր ալ հարուստներունը չէ, այլ ապրատներունը. և հարուստը անկէ չահ կամ մխիթարիչ ապատեղը բնաւ իրաւունք չունի։ Հարուստը եկեղեցւոյն գանձանակին մէջ ինչ նպատակով տուկ կը ձգէ, օր մը իր տղան կրթութեանը համար տարին 20 — 30 դրուշ տուլու տեղ՝ 5 — 10 դրուշ տալու համա՞ր, թէ ըստ քրիստոնէական պարտուց՝ աղքատին ողորմութիւն ընել և վարձը երկնից մէջ վայելելու համար։ Այո՛՝ չատ քաղերու մէջ կը տեսնենք որ զպրոցին անտուկը տղաքոց տղոն համար աւելի տնտեսական կընդունի քան թէ հարուստին համար, որովհետև 40 աղքատը տարին 2000 դրուշ կը վճարէ (աւելի կամ պակաս վճարողներ ալ կան. բայց մէջին թիւը կառնենք), որ-

մէկ տղու համար 50 դրուշ կրնէ տարը, մինչդեռ 2 — 3 հարուստ չես գտնար թաղին մէջ որ նոյնչափ տարան վճարէ։ Եթէ 100 տղոն 50 ը միջակ կարծուի տէր, մէկ չորրորդը աւելի անկարող և մնացեալ մէկ չորրորդը միայն հարուստ տեղեր, ուստե ամենայնիւ 3000 դրուշէն աւելի տնտեսական վճարելու են, որ տղաքոց տուած 2000 ին վրայ դնելով՝ 5000 դրուշ կընէ, որով զպրոցը կը բարեկարգուի և հետևապէս ոչ հարուստը ճահիլ կը մնայ, ոչ տղաքը. դառնալով մեծագոյն մտան ալ, որ այժմ չատ աննախանձելի վիճակ ունին, աւելի նիւթական ապահովութիւն ունենալով՝ կարող կըլլան հանգիստ սրտով իրենց բարոյական և մտաւոր կրթութեանը հոգ տանիլ ի վնասն իրեն իրենց նմանողը յանձնուած մանկտուց։ Օրինակ ամենուս ալ պատրաստ է բազմել որ անիրաւ յոխորտութիւններուն վերջ տրուին և քաղ. իշխանութիւնը ղեկավարի տնտեսական բաշխումը արդարութեամբ ընեն. այդ կերպով ձրի կրթութիւն տարածուլու տեղերուն ալ երթալով կը վերնայ. Այնպէս ալ չի տեսներ հարուստ տղոց ճաշին միասին պատճառը խնդալ աղքատ տղոց վրայ բնականալով, որոնք արդէն բաւական բնականորած են մէկ կողմէն անխիղճ և վատթար պաշտօնեից քաղաքականութեան չնարհիւը հարուստ տղոց գործած յանցանքներուն պատիժը կրելով, միւս կողմէն ուսանող մէջ հարուստներուն հաւասար խնամք չվայելելով։ Եթէ այս մասին Այնպէսի ընտրողներուն մէջ ճշմարտութիւն կայ՝ քաղ. զպրոցոց հարուստները ձրի կրթութեան վարժեցընելն է։ Այնպէս այդ սկզբունքին դէմ է ուրեմն. բայց մենք պիտի հաստատենք թէ ինքն ալ այդ մասին քաղ. զպրոցներէն տարբեր ընթացք չէ բռնած։ Պատճառն վարժապետի թշնամութ աշակերտուհոյ ամուս-

կանոներէն հաւատուած առակը հոգիս կերակրոյ ծախքին կը բաւէր, մինչդեռ ալբատ աշակերտուհիր, այսինքն անանց պաշտպաններդ, ամիսը երկու ոսկիհատիկ կը վճարէին. չենք դիտեր թէ ինքն ալ իր քսակէն որչափ ծախք կընէր կամ կընե։ Կարծեմ ոչ ինք և ոչ պաշտպանները այն նպատակաւ առակ կուտան Ս. Գասպեան վարժարանին որ Թարոս աղան չափածը 10 — 15 դրուշ վճարելու տեղ 5 դրուշ վճարէ, Կիրակոս աղան ալ 25 — 30 դրուշ վճարելու տեղ՝ 10 դրուշ վճարէ։ Թող իր տուածը, հաւատած մտնաւոր նուէրները և պաշտպաններուն տուածը գումարէ՝ և հարուստ աշակերտուհեայ վճարած չորեքհարիւրեայ դրամին հետ բաղդատէ. Թող հարուստ աշակերտուհեայ թէրը աղքատներուն թեւին հետ բաղդատէ, — այն ատեն կը համոզուի թէ ինքն ալ Թող. ղըզրոցայ սէօ հարուստները ձրի կամ դրեթէ ձրի կրթութեան վարժեցնելու սկզբունքը երեք տարիէ ի վեր կը դարձադրէ, թէև խօսքով անոր դէմ կը բողոքէ։ Եթէ Ս. Գասպեան վարժարանը բացուած օրէն Մանզումէի իր քաղցած սկզբունքը ճշդիւ գործադրուած ըլլար հոն, այսինքն հարուստներէն այնչափ չաբաթական առնուէր որչափ որ պաշտպաններէն, և միջակ կարողութեան տէրերէն ալ իրենց կարողութեանը համեմատ. միայն պաշտպանեալներուն կամ աղքատներուն դասական պիտոյքը ձրի հոգայուէր, իսկ միւսներէն ատոնց համար ալ ոսկի առնուէր, այն ատեն բաւական ազէալի աղքատ աշակերտներ ընդունուած կըլլային Ս. Գասպեան վարժարանին մէջ քան թէ հիմա կը տեսնայ ուրեմն Մանզումէ որ նոյն իսկ Ս. Գասպեան վարժարանին մէջ հարուստները իրեն իսկ ծդնութեամբը աղքատներուն բաժինը կը յափշտակեն ի հարկէ առանց դիտնալու թէ իրենց ըրածը անիրաւութիւն է, ինչպէս որ Մանզումէ ինքն ալ անիրաւ սովորութեան մը դէմ կը բողոքէ առանց մտածելու թէ ինքն ալ անոր անանձնական ուղղութեան մէկն է։

Ի վերջոյ կը յաւելունք թէ գտնուիսակութեան մէջ հարուստ տղաքը աղքատներէն բաժնելու սկզբունքը շատ ճշմարիտ և ազնիւ սկզբունք է, որուն պաշտպանութիւնը կարծենք չենք առնէր Մանզումէ, եթէ միայն ինչ ուզէ խորհած ըլլար անոր հետևանքներուն վրայ։ Հարուստին օգուտը խորհողներուն պատկառ է Թող. գալոյներու բարեկարգութեանը հոգ տանել, որպէս զի հոն հարուստ աղքատ մէկ յարկի տակ հաւասարապէս լաւ կրթուին. տղգի մը ապագան չինողները տղգ. գալոյներն են և ոչ թէ մանուսրները, որոնք միայն աղգին տակաւին մէկ մասին կրնան օգտակար ըլլալ. այդ սակաւամասիւ մասն ալ, այսինքն հարուստները, մեր ազգակցութեանը բնաւ չեն կարօտիր. անոնք առանց մեզի ալ դարձերնին կարդի դնել կրնան. ուստի ի զուր տեղը չը յոգնինք։

Ս. որ վրայ տա այժմ երկար խօսիլը ուրիշ կը համարինք. եթէ հարկը պահանջէ, նորէն կը դառնանք իննլըոյն և այն ատեն աւելի ընդարձակօրէն կը խօսինք։ —

ԴԱՍԱՏԻՍԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԽՕՍՔ ՄԸ ՎԱՐԺԱՊԵՏՆԵՐՈՒՆ

Ս. ատիկ գալոյին մանուկներու զատորի խումբ մը, որ գոս սրտին ու հոգիին չանճնուած է, վարժատուն։ Ի բարեբաղդութիւն մանուկ ալ չը ջանայ կը պատկանի, իւրաքանչիւր ին այլ հանդամանքներու մէջ անուած է։ Ա. ին

մին ուրիշ կեանք՝ ամի դաւադիր, ամի մրրկային, ամի երջանիկ, ամի ատատ պեսալ կեանք վարած է։ Բայց և այնպէս իւրաքանչիւր մանուկի համար սրբատեր կը տարսիին, գէթ մէկ սիրտ հատատատրիմ, երկնային անասելի սիրով վառուած սիրտ մը կդտ դղուրայ։ Ամէն մէկ վարդապետարիր չրմանց վրայ մայրական ջերմ դորովանաց և հայրական մեքսար խնամքը հաղարատար համբոյրներ կը հանդչին. ամէն մէկ վարդի կոճղի տուրը գրիմոտատնոմեհամբ մայրական տաք սրտին և հայրական դրկին վարուած է։ Ամէն մին այս վարդիկներէն գանձ մ'է, որին երկրիս բոլոր գանձերը միասին առնուած չեն կրնար հատատարել։ Կատես Թշատատադն աղքատին անգամ Թատեսրուքիւն մը տուր որդուն փոխարէն, որ համարհանոք կը խնդայ վրադ։

Եւ ուրբան հոգ, խնամք, տատատպանք, նեղութիւն, տղկաք ու անվերջ զոհեր նատած է իւրաքանչիւրին այս մանուկներէն և ուրբան ծանր, ո՛հ, անասելի ծանր ժամերու յիշատակ կապուած է նոցա հետ։ Դիտէ միայն աւար աչքով տղա մը կեանքը նորա տակի Թոմատանքէն վերչը նորա տակի անգամ վարժատանի չէվրին ատ կոխելը և դու կիմանաս, Թէ ինչ տաել է «մանուկ անդելը»։

Բայց, սիրելի, եկ աւելի մօտեցանք այս պզտիկներուն։

Ահա նատած է Թէ և քիչ մը դատատ, այլ կայտառ ու գնքուշ մանուկ մը. նորա ծնողները հարատատ են, ուստի ամենայն միջոց իրենց կեանքը քաղցրացնելու ուրբան ար ուզեն։ Ատկայն չատ տարիներ վչտի մէջ կին, երկրային վայելքներէն սփոփանք չէին փաղեր և Թէպէտ տուներնին ճախ, բայց արտերնին յատահատ էր։ Եւ ինչո՞ւ. որովհետև տատն տարիէ ի վեր զատկ չունէին և Աբրահամով հետ կը կռչէին «Տէր՝ Տէր պո՞նչ արատցես ինձ, պի ես կորնչիմ անորդի։»

Այս աղերսը լսելով վերջապէս Ատատած մանուկ մը շնորհեց նոցա, զմորրիկ Վարդանը, որ այժմ հատ նատած է։ Ո՛հ ինչ ուրախութիւն, ո՛հ ինչ ցնծութիւն, ինչ երջանկութիւն. այժմ միայն քաղցատր եղան նոքա։ Վարդանն տաելի գատակ չունեցան նոքա, ուստի ո՛րքան խնամքատ ալ ինի, միայն մի հատկի համար. նոցա բոլոր կեանքը, միտքն ու գործը նուիրած է իրենց սիրոյ այս միակ բոլքին. նորա աչքը իրենց արևն է, նորա բաղդը իրենց երկինքը։

Եւ այս մանուկին գեղ յանձնատած է այժմ, վարժապետ։

Ատատկ մորրիկ Վահանը իր քրոջ, քաղցրիկ դէվրով։ Նորա ծնողները հինգ զատակ ունէին։ Մինը ցայտ տեսածին պէս մեռաւ, միւսը վախճանեցաւ երկար տարեկան հասակին, երկուքն արդէն չատ առած հետ ըզհետէ գոհ գարձան չար չէրմախատին։ Որպիսի կսկիծ, անասելի վիշտ ծնողներու սրտին. ուրբան գառն արտատաք կամ ոգին ննջեցելոյ համար։ Տե՛ս, Թէ ինչպէս ծուներ կը չորին ծնողները գերեզմանի վրայ, ըսիր Թէ ինչպէս կուլայ յատահատեալ մայրը։ Բոլոր հինգ զատիներէն միայն մին, միայն պզտիկ Վահանը կենդանի մնաց. նորա վրայ ուզղատած է այժմ ծնողներու բովանդակ սէրը։ Բայց այս սէրն անհանգիստ է. տղան ամէն մէկ չնչատատ Թի նը, Թեթև հաղը, երեսատ գոյնի վազանցում վատատատմը, ամենաչնչին գանգատտը որ և իսկ ցաւի վրայ, խոկդն վիշտ ու հոգս կատգէ նորա։ «Եթէ այս վերջին զատին ալ կարանանք, ինչ կը մնի մեր հալը», կըսեն նորա։ Եւ վարդիկ Վահան «հոգոյ մանուկ» է։

Զախ կողմը նատած է Մարիամը. տա նիհար, վատատուղջ մանուկ մ'է, որ տարին ծննդեան օրէն սկսեալ հիւանդատ էր։ Ամբ ամ կատող է համբերել խեղճուկ մօր անքուն գիշերները. ամ կատող է հանգիստ տալ անթիւ տատատպանքը, ճիգն ու զոհերը, որ նա կրելու է հանապազորդ։ Ինքդ զատկ ատեցած պիտի

վնիա, Ընկերոջդ, որ կարողանաս լսել գնահատել մայրական սիրոյ «նաւհատութիւնը»։

Շատ գործեր դրծած ունենայն, շատ թիւիներ կանչուելոյն, հետզհետէ երեք զաւակ հրաւիրուելոյն, ապա կայն և այնպէս մնում կը վատատուղջ Ձնոյ։ Եւ ուրբան ասելի խանդավառէ մայրը նորա ցաւը կը տեսնէր, այնքան ասելի զգոյանք ու սէր կը ծնծայէր դաւրիկին, այնքան ա եկի մեծ ինքնազոհութեամբ կուզանար իր յոգնած առողջութիւնը և կնանկի ամենայն զրաւմամբ իւննելուն հրաժեշտ տալով միայն իր անգին գոհարը փրկելու փոյթ կը տանէր։ Վերջապէս երեք տարեկան հասակին Մարիամիկն տեղի սըկսաւ յուսալու, թէ այնուհետև պիտի բողոքէ։ Ա.յտերը լսուեցան, կարմիր գոյն տուցան, ինքն ալ զուարթացաւ։ Ինչպէ՞ս ուրախ էր մայրը։ Բայց տե՛ս, յանկարծ վրայ հասան մանկութեան տխուր, Մարիամիկը սկսաւ կրկին տանջուիլ և ամէն մէկ հիւանդութիւն մահ կըսպասեցնէր խեղճուկին։ Եւ քանի որ հասակ կառնէր մանուկը, այնքան ալ մայրը կը վհատուեր զնա կորտնցնելու երկիւղից։ Բայց Ա.տուած ընդ տագաւորեալ ծնողներուս բիւրաւոր ջերմ ապաչանքը և դաւրիկը վերջապէս ուրի եղաւ հիւանդութեանց մահճէն։ Մարիամիկը, այս «ցաւոց մանուկը» վեց տարեկան է։

Եւ այս մանուկս քեզ յանձնուած է այժմ, վարժապետ։

Տե՛ս, վերջին անգամ վրայ նայած է մորիկ Ա.յտին ապրատիկ հոգուտ ամէ։ Երեսի դոյնը դեղին, մարմինը քիչ մը կոր, ընտելութիւնը հասուտ, երկչոտ — կերևի որ չքաւորութեան զաւակ է։

Պզտիկը դեռ վեց հատիկ եղոյզ ու բոյր ունի և բոլորն իրմէն մեծ են. նորա ծնողները իմ և ապրատ, բայց կորովի մարդիկ են և գառն քրտինքով յամենայն զօրութենէ որդոց վրայ կը հոգան։ Ատկա կը պատահի որ օրական տաժանելի աշխատանքէն ետքը իրենք միայն չոր հաց կուտեն, որպէս զի ընկերանեբու համար կերտուր մը հայթայթել կարողանան։ Նոյա կրած պակասութիւնն արդէն մեծ էր, երբոր սեղանէ չորքը վեց տղոյք նստած էին։ Բայց աւտիկ Ա.յտին ալ լոյս սեաւ. այժմ պէտք էր աւելի աշխատիլ, աւելի ճգնիլ, աւելի նեզուտ կեանք վարել։ Տրուժ ապրով կը նայէր հայրը տարտղնի վրայ և հառաչելով կըսէր, Թէ «ո՞նչ կը գառնայ իմ եօթն մանկանց վիճակը. գահեկան մ՚ալ չունիմ, որ ժառանգութիւն թողնեմ նոցա համար»։ Ա.յս վերապին բառերին դարձը նորա միտքը կուգայ։ «Քո՛ղ վարժարան երթայ, կ՚ըսէ նա քիչ մը առաջ, Թէև վարժարանի առակը շատ ծանր պիտի գայ ինձ, բայց վախ չէ, որովհետև դուներ օրինաւոր բան մը կուսանին, կեանքի մէջ ճամբայ բանալու հնար կը գտնեն և կը տարբերին ինչ որ Ա.տուած կը պահանջէ նոցանից»։ Եւ այսպէս պզտիկ Ա.յտը «աղքատութեան մանուկ» է։

Եւ այս մանուկս քեզ յանձնուած է այժմ, վարժապետ։

Ո՛հ, սիրելի ընկերք, եթէ մեր քաջ համակրութիւնը, Թէ մ՚ըրբան գին ունի իւրաքանչիւր մանուկ իր ծնողաց համար և Թէ մ՚ըշտալի Թանկ ու սիրելի է նա իւրայնոց սրտին, բոլորովին ո՛րչ կերպով կը վարուէինք հետը։ Զմոռնանք, որ ամէն մի աշակերտ մեզ յանձնուած «Թանկագին բարիք» է, անկշռելի «գանձ» մ՚է, որ հաւատար սրտիկը ունի Թէ հարստատ ու Թէ աղքատ մօր համար։

Ա.յդ ո՞նչ պարտաւորութիւն ունինք մեք դէպ ի այդ մանկտիկը, ո՞նչ կը պահանջուի մեզմէն։ Ա.յէն մէկ վարժապետէ՝ առանց բացառութեան՝ սէր կը պահանջուի դէպ ի մանկտին։

Ա՛ռանց սիրոյ (1) դատախարակիլ անհնարին է։ Ինչքան կուզես գիտութիւն ու հանճար ունենայիր, բայց եթէ սէր չունիս, կարող չես երբեք դատախարակ մնալ։ Եւ այս սէրը հարկաւոր է մանաւանդ այն մտաւորականութեան համար, որք քնասանեաց մէջ ծնողական խնամքէն քիչ մը աւելը թշուառութեանը վիճակուած են։ Միայն ուշիմ ու պարկեշտ մանկտանը սիրելը, որը տղոյն խրատոյն մէջ բոլոր գիտակցութիւն ընդունած են, մեծ բան մը չէ. այլ դէպի չքաւորները, սէր դէպի անոնց արիւնքը, սէր մանաւանդ այն ոգորմելիները, որք թէև հայր ու մայր ունին, բայց դատախարակ մնան վախճարին միայն վատութիւն ու չգիտութիւն կուսանելն նպատակն — այն է

(1) Տղէտ և մանաւանդ գարշելի գործողութիւնքերէ զերծ հայրեր, մայրեր և վարժապետներ քանաւոր սէր չեն հասկնար. նպատ սէրը նկատելն է, նպատ սէրը աւելի ինքնասիրութիւն է։ Նպատ իրենք պիրենք անհանգիստ չընելու համար մանկան թերութիւնները աչք կը գոցեն, անոնց առջև ամենեւին համար պէտք եղած հոգը չեն տաներ և կը կարծեն թէ այդ է սէրը։ Նպատ չեն հասկնար թէ ինչ մեծ գործութիւն ունի ատ վարութիւնը դատախարակութեան մէջ և թէ որչա՛փ դժուար է ամբարութիւն դարձած թերութիւնն մը ուղղելը. մէկ խօսքով նպատ չեն հասկնար թէ ճղճմարիտ և քանաւոր սէրը ինչ պարտականութիւններ կը դնէ ծնողաց և վարժապետաց վրայ. նպատ չեն հասկնար թէ ազգայոց լաւ ապագայ պատրաստելու համար ինչ մեծ խնամք և ինչ աշխատութիւն հարկաւոր է անոնց ներկային համար. չեն գիտեր, չեն կրնար ըմբռնել թէ «ապագայ» բառածը ներկային անջատ և բոլորովին անկախ բան մը չէ, այլ անոր շարունակութիւնը։ Տղէտ և բարոյական սկզբունքներէ զուրկ վարժապետները վարժապետի պարծանքը։ «Եւ եթէ չամբիցեմ զամենայն ինչս իմ ազգատոյ և մատնիցեմ զմարմինս իմ յոչխարութիւն, և ակն ոչ ունիցիմ ոչինչ օգտիւ Ակր երկոյնամիտ է, փոյթ բանոյ. սէր ոչ նախանձի, ոչ ամբարհաճանաց, ոչ հպարտանայ, ոչ յանդգնի, ոչ խնդրէ ղիւր, ոչ զրգռի, ոչ խնդայ ընդ անիրաւութիւն, այլ խնդայ ընդ ճշմարտութիւն. ամենայնի տանէ, ամենայնի հաւատայ, ամենայնի յուսայ, ամենայնի համբերէ»։ Այս տեսակ կենդանի սէր ունեցող վարժապետը հարկաւորութիւն չի զգար ազգատոյց, թէ կը սիրէ զնոսա, վասն զի ճշմարիտ սէրը խօսքերու փոքօտ չէ. իր ամենայատկի զօրութեամբ և ինքն ըստ ինքեան մեծ ազգայն կը բարձրանայ և

ազգի մեծ ճշմարիտ կը պատճառանի ազգայոց՝ իրենց կեղծ սիրովը։ Այսպէս ոչ միայն ազգայոց թերութիւններուն աչք կը գոցեն, այլև աչք գոցելովնիս կը հաստատեն անոնց և իրենց վարմունքովը աշակերտներէն համակրութիւն ու հնազանդութիւն կը ստանան։ Տղայք ընդհանրապէս չատ չուտ կը նշմարեն վարժապետաց իրենց վերաբերութեամբ բռնած այդ հաճոյակատար և սորկավայել ընթացքը, և այնուհետև վարժապետները կը ներկայանան իրենց իրրև վարձկան ազգուրկներ, որոց կեանքն ու մահը իրենցմէ կախում ունի։ Ժամանակ մ՛ազ հիշեմ ատոր հետևանքն էր. հայրը իր զաւակը կը բերէր վարժապետին և կըսէր, «վարժապետ, ազատ միսը քեզի՝ ոսկորը ինծի»։ Այդպիսի պայմանով վարժապետութիւն ընողը ազգն շաղախելու սէնք չունէր, և ազատ էր ամէն անիրաւութիւն ընել անար և կընէր՝ միայն իր խղճին պատասխանատու ըլլալով, խղճին, որ կենդանական աստիճանի վրայ էր։ Վարժապետաց այդ անիրաւ և անգութ ընթացքը ուրիշ պարագաներու հետ միանալով հարկադրեցուցիչ առաջ

գործի մէջ կարտաքայլի։ Խօսքերն ա-
ւելորդ են, ուր որ գործը կը խօսի։

Իսկ ուր որ սէր չկայ, վարժապե-
տի պաշտօնը աղարեզի ու դառն ծա-
ռայութիւն է։ Եթէ վարժապետ մը
բարի ու լաւ օրինակի զօրութեամբ
չարգանար ու սէր, մեծարութիւն ու
հաւատ չի կրնայ գրաւել աշակերտնե-
րէն — վայ նորան. լաւ է որ խոչոր
գարոյին հեռանայ և ուրիշ գործի
ձեռք զարնէ։ Գանգի առանց փոխա-
դարձ սիրոյ ոչ նորա վարժարանը դա-
տիարակութեան տաճար կարող է դառ-
նալ և ոչ ինքն դաստիարակիչ. ինչ-
պէս որ բնութեան մէջ միայն արեւի
գաղնանագին ջերմութեամբ է որ բոլ-
րոցներ կը ծլին, ծաղիկներ կարձակեն
ու պտուղ կուտան, նոյնպէս և վար-
ժարանի մէջ սէրն է որ բարի ու տե-
ւական ազդեցութիւն կանէ մանկտւոյն
վրայ։ Կոմմենիուս երեսելի մանկավար-
ժը շատ սիրուն կերպով կը նկատէ այս

բերաբար ժողովրդեան մէջ, մանաւանդ հա-
րուստ մասին մէջ, աշակերտը անոյշ
վարժապետայ տեղը, վարժապետը
ալ աշակերտայ։ Այսօր աշակերտին
խօսքը բանի տեղ չկին դներ. այժմ
ծնողք տղոյոց խօսքը անուանի պատ-
գամ կընդունին. ուստի վարժապետ-
ներն ալ (մանաւանդ և բարոյական սկզբ-
մունքէ զուրկ վարժապետանոցը հասկա-
նալու է մէջտ) իրենց ապրուստը ա-
պահովելու համար ամէն ցած և ան-
պիտան միջոցներ ձեռք կառնեն։ Ա-
ռաջ վարժապետները բանաւոր՝ աշա-
կերտները տարեկ էին. այժմ աշա-
կերտները բանաւոր՝ վարժապետները
տարեկ են. միայն որտեղուն մէջ
մարդկային արժանաւոյ և պատուոյ իդ-
գայում կրաղ, վերնամն և ճշմարիտ՝
բանաւոր սիրով վառուած դաստիարակ-
ները կրնան իրաւ այս տխուր վիճակը
փոխել, և աշակերտայ, ծնողաց և
իրենց մէջ փոխադարձ սիրոյ, յարգա-
նաց և վստահութեան յարաբերու-
թիւնը հաստատել։

Ծանոթ. Խմբագր.

մասին, թէ «Մանուկներու դաստիա-
րակութեան մէջ բանելիք ընթացքն ա-
մենալաւ եղանակը սրևէն պէտք է ա-
ռանիլ, որն որ բոլորուն 1. միտ ըլլա
ու ջերմութիւն, 2. առէք անձրև ու
հողմ, 3. ամառ որոտ ու կայծակ կա-
ռաքէ»։

Առածը կըսէ, թէ մանրմունիւնը
մանրմունիւն կը յարուցանէ և սէրը՝
սէր։ Եթէ վարժապետի նշանակու-
թիւնը արտաքին բաներու վրայ կայա-
նար, այսինքն յաղթանդամ կազմուած-
քէ, վեհ կերպարանքէ, խրոխտ ձայ-
նէ, գառնշ աչքերէ, կամ դաւազան
ու գանէ կախումն ունենար, ապա
պէտք կը լինէր եզրակացնել, թէ այս
արտաքին նշաններով ու դէմքերով ըս-
պառազինուած վարժապետը միայն ըն-
դունակ է կարգ պահպանել դպրոցի
մէջ և դաստիարակիչ ազդե-
ցութիւն ունենալ։ Սակայն բա-
րերարդարար փորձը միանգամայն
տուած հակառակը ցոյց կուտայ։ Առել
կը տեսնենք, որ դաստիարակու-
թեան միջակէտը արտաքին իրերու
մէջ չի հանգչիր և թէ ամենայն բան
նախ և առաջ վարժապետի անձնաւո-
րութենէն կախուած է։ Այդեօք վար-
ժապետը ազնուերան քարոզ կարգա-
լու փոխարէն՝ կեանքին ալ օրինակ
ցոյց կու տա՞յ. արդեօք անուշադ
դաստիարակութեան համբոյր դրաւա՞ծ է.
արդեօք իր բարոյական կոչումեան
և հաստատամիտ աշխատութեան հետ՝
նաև պիտութիւն ու յանդգնակութիւն
ունի՞, որ կարողանայ համարձակ վայելել
վարժարանի մէջ, — եթէ այո՛, ապա
ուրեմն նորա խօսքերն ամէն մէկը կը-
չիռ կունենայ հանճարներու համար,
աշակերտայ ինքնահաճ յամառութիւն
իակայն կանհետանայ վարժապետի բա-
րոյական հզօր իշխանութեան առջև և
նա իր համեստ, բարի ու պարկեշտ ո-
րինակի շնորհիւ յարգանք, սէր, հա-
ւատարմութիւն և անձնուիրութիւն կը
հնձէ դպրոցի մէջ։ Ինչպէս որ կալնիէ
հաստատած բանի վրայ պատասխան

բոյսերը ալբումենով դէպ ի վեր կը տա-
ղան, նոյնպէս և վարժապետի տուած
օրինակին վրայ յենուելով կամքանոյ,
կը ղրկանայ ու դէպ ի վեր կը ձգտի
մանուկներու սիրտն ու հոգին։ Ա.ռանց
այս յենարանին — աշակերտը թարս-
չտալէս վայր կընկնի։

1871 Յունիս 5/17 Փ. Վ.

Լայպցիկ

ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԶՈՒԱՐՃՈՒԹԻՒՆՔ

ԹՇՆԿԻՆԱԿ ՆԵՏԸԼԸ

Ա.յս խօսքը անհաւակի մէջ ալ կըն-
ծայ, ուր որ ընկերու թիւն մը կազդակ
ախոռանները վրայ կը նայի, զուարթ
քայ տեղ ալ։

Ընկերու թենէն մէկը իր թաշկինա-
կը գրպանին կը նետէ ու կըսէ.

«Թաշկինակս քեզի կը նետեմ»։

Միւսը կը հարցնէ «ինչո՞ւ»։

Ա.սոր պատասխանը թաշկինակը
նետողը անմիջապէս ըսելու է, բայց
անանկ որ իր խօսքին վերջը ած անց-
ուած բառ մը ըլլայ ղոր օրինակ «-ոյին
է» վերջաւորութեամբ։ Բառին վ ր-
ջաւորութիւնը որոշելը խաղակիցն
կախռակ է, իսկոյն է իր ուզած վերջա-
ւորութիւնը որոշել։

Եթէ մէկը ծուռ կամ անվայել տա-
տասխան մը տայ, անշուշտ միւսներ-
ուն խնդալը միայն կրնայ չափել։
Պատասխանողը աչխատելու է որ որ-
կայիսի խօսքեր ու հետաքրքրական
բաներ ըսէ։ Ա.յս խաղը մարդ վար-
ժութեան համար է։

Ա.ռանկ ալ կրնայ ըլլալ որ մէկը
թաշկինակը միւսին նետէ ու առնողը
նետողին ըսէ «թաշկինակդ բնաւ նե-
տեցիր»։

Նետողն ալ կըսէ, «այո՛, բայց
ինչ կը կարծես, ինչո՞ւ»։ ու կը հե-
տևի պատասխանը նոյն կերպիւ։

ՅԱՆԿ ՆԻՒԹՈՑ

Էջ

Սահմանադրութեան վերարկուներ-
թեան պատմութիւնը . . . 65
Ա.օմի Ուրսակը 67
Մէլմկպլեր 70
Խօսք մը վարժապետներուն . . 74
Թաշկինակ նետելը 79

ՏԱՐԵԿԱՆ ՔՆՆՈՒԹԻՒՆՔ

ՎԱՐՉԱՐԱՆՈՒԹ

Յունիս 1 էն մինչև 14 վարժարան-
նիս տարեկան քննութիւնները պիտի
կատարուին ի ներկայութեան ձեռնհաս
Ո.ստիճանաւորոյ՝ ըստ հետևեալ ցու-
ցակին (1)։

(1) Կը խնդրուի Մեծ. Խմբագիր ՀՓիլոմիեթ-
եան որ այս ցուցակը իրենց Թերթերուն մէջ ալ
հրատարակել հաճին։ —

ՏՆՕՐԷՆ Հ. ԻՓԷՐՃԵԱՆ

Ի ՏՊԵՐԱՆԻ ԱԳԱՆԱՆ ՆԱԻԳԱՐԱՆԻՆ
ՆԻ ՇՀԱՆԱՋՐԵԱՆ

Ի ԽՄԱԳՐԻՒ Կ. ՊՕԼՍՈՑ

ԺԱՄԱՔ ՄԻՋՕՐԵԱԿԱՆՔ

Յուլիս		Ա. առաւօտու 9 — 10	Ա. առաւօտու 10¼ — 11¼	Ցերեկ 1	Ցերեկ 2 : 2¼	Ցերեկ 3¼
		Գարե	Ցորեան	Գարե	Ցորեան	
1	Կ.	Ե. Պատ. պրակտոսի.		Գ. Հայոց պատուիրակ		
	Հ.	Գ. Գաղղիարէն		Ա. Ֆիլիպ		
	Ա.	Ա. Կրօնք		Նկ. Կրօնք		
	Նկ.	Գ. Տպագրութիւն				
2	Ե.	Թատրոնում իւն		Ե. Տնտեսական գրատ իւն		
	Գ.	Ֆիլիք		Գ. Երաժշտ իւն		
	Բ.	Երկրաչափութիւն		Գ. Ֆիլիք		
	Ա.	Շիմի		Բ. Թատրոնում իւն		
3	Գ.	Գաղղիարէն		Ե. Ֆիլիք		
	Բ.	Տաճկերէն		Ա. Հայերէն		
	Ա.	Գծագրութիւն		Նկ. Բերանացի կրթութիւն		
	Նկ.	Հայերէն				
5	Ե.	Տիեզերագրութիւն		Գ. Շիմի		
	Գ.	Տաճկերէն		Գ. Հայերէն		
	Բ.	Հայերէն		Բ. Ա. Բերանացի կրթութիւն		
	Ա.	Գաղղիարէն				
6	Գ.	Գաղղիարէն		Ե. Կրօնք		
	Գ.	Կրօնք		Բ. Շիմի		
	Բ.	Գծագրութիւն		Նկ. Աշխարհագրութիւն		
	Ա.	Տաճկերէն				
7	Կ.	Տրամաբանութիւն		Ե. Հաշուաբանութիւն		
	Գ.	Բերանացի կրթութ.		Գ. Թուաբանութիւն		
	Նկ.	Ֆիլիք		Բ. Ֆիլիք		
				Նկ. Երաժշտութիւն		
8	Ե.	Նկագրութիւն		Ե. Աշխարհագրութիւն		
	Գ.	Գծագրութիւն		Գ. Կրօնք		
	Բ.	Կրօնք		Ա. Թուաբանութիւն		
	Ա.	Քնական պատմութ.				
9	Ե.	Շիմի		Ե. Գեոմանիա		
	Գ.	Երկրաչափութիւն		Գ. Աշխարհագրութիւն		
	Գ.	Երկրաչափութիւն		Նկ. Թուաբանութիւն		
10	Կ.	Գաղղիարէն		Ե. Յունարէն		
	Գ.	Գծագրութիւն		Գ. Քնական պատմութիւն		
	Գ.	Քնական պատմութ.		Ա. Երկրաչափութիւն		
	Բ.	Աշխարհագրութիւն				
12	Ե.	Ը պատմ. պատմ.		Ե. Քնական պատմութիւն		
	Գ.	Հայերէն		Գ. Հաշուաբանութիւն		
	Գ.	Թուաբանութիւն		Գ. Երաժշտութիւն		
	Նկ.	Քնական պատմութ.		Բ. Քնական պատմութիւն		
13	Ե.	Գծագրութիւն		Ե. Տաճկերէն		
	Գ.	Նկագրութիւն		Բ. Գաղղիարէն		
	Գ	Շիմի		Ա. Աշխարհագրութիւն		
14	Ե.	Հայերէն		Ե. Երկրաչափութիւն		
	Գ.	Ը պատմ. պատմ.		Գ. Տաճկերէն		
	Գ.	Աշխարհագրութիւն		Բ. Ա. Երաժշտութիւն		
				Նկ. Գաղղիարէն		